

BROEDENDE DWERGMEEUWEN IN HET LAUWERSMEER

Jan Veen

De belangrijkste broedgebieden van de dwergmeeuw liggen in Zuid-Finland, in Rusland en in Midden- en Oost-Siberië. Binnen dit enorme gebied broedt de soort zeer verspreid in moerassige gebieden in kolonies van enkele tientallen tot maximaal enkele honderden paren. Dwergmeeuwen leiden een nomadisch bestaan, in die zin dat een broedkolonie gemakkelijk in een nieuw gebied gevestigd kan worden en dat gebieden die gedurende enkele jaren als broedgebied gebruikt zijn ook plotseling weer verlaten kunnen worden. Het nomadische leven van de dwergmeeuw lijkt prachtig te zijn aangepast aan de behoeften van deze vogels. Gedurende de broedtijd eten zij vrijwel uitsluitend vliegende insecten. In de moerassige gebieden waar zij nestelen komen dergelijke insecten in grote getale voor. Moerassen kunnen echter uitdrogen, verlanden of anderszins veranderen, waardoor de voedselsituatie minder gunstig wordt. Bovendien kan uitdrogen van het gebied de kolonie bereikbaar maken voor landroofdieren. Voor dwergmeeuwen kan het dan ook van levensbelang zijn om een nieuwe broedplaats te kiezen wanneer de situatie verandert.

De eigenschap om gemakkelijk nieuwe gebieden te koloniseren heeft soms tot gevolg dat dwergmeeuwen zich geheel onverwacht op plaatsen vestigen die op relatief grote afstand liggen van het areaal waar zij normaal plegen te broeden. Dergelijke vestigingen zijn onder andere bekend uit Zweden, Denemarken, Duitsland en Nederland. Veelal is het verschijnen van de dwergmeeuwen in zo'n geval eenmalig, maar er zijn ook voorbeelden waarbij de vogels in verschillende opeenvolgende jaren terugkwamen.

In Nederland is het broeden van dwergmeeuwen op enkele uitzonderingen na alleen bekend uit de provincie Friesland, waar zij sedert 1942 regelmatig werden waargenomen.

Na 1968 werden echter geen broedgevallen meer gekonstateerd, tot de soort zich in 1972 plotseling met een viertal paren vestigde in het Lauwersmeergebied. In de jaren daarna kwamen de dwergmeeuwen in dit gebied steeds terug en het aantal broedparen breidde zich geleidelijk uit tot maximaal 44 in 1976 (zie tabel).

	aantal kolonies	aantal broedparen
1972+	min. 1	4
1973+	min. 1	9
1974+	min. 3	33
1975	3	23
1976	6	44
1977	1	30

Broedende dwergmeeuwen in het Lauwersmeergebied.

+ Gegevens ontleend aan 'Vogels in Friesland' deel II.

De aanwezigheid van broedende dwergmeeuwen in het Lauwersmeergebied was in 1975, 1976 en 1977 aanleiding om een onderzoek te verrichten naar het gedrag van deze vogels. Hoewel dit onderzoek zich vooral richtte op het maken van een

beschrijving van de houdingen en geluiden die bij de dwergmeeuw dienen voor de communicatie tussen soortgenoten in de broedtijd, kwamen er tijdens dit gedragsonderzoek een aantal interessante feiten naar voren met betrekking tot het broedverloop.

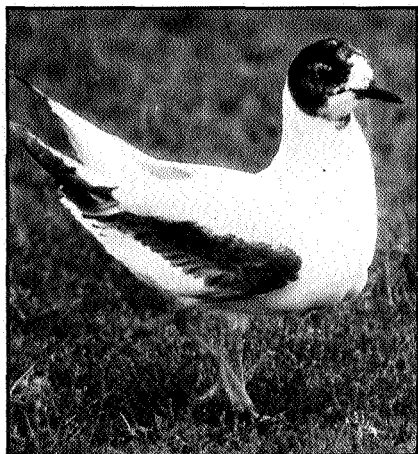
Aantallen en broedverloop

In het Lauwersmeergebied verschenen de dwergmeeuwen meestal tegen het einde van de maand april. Enkele dagen na de aankomst van de eerste vogels arriveerde de hoofdmacht en begin mei waren vrijwel alle broedvogels aanwezig. Gelijktijdig met de broedvogels die allen het volwassen kleeid droegen, verscheen er ook een wisselend aantal 1-jarige individuen, die gekenmerkt waren door zwarte vlekjes en strepen op kop, vleugels en staart. In 1975 en 1977 was het aantal vogels in het volwassen kleeid ongeveer gelijk aan het aantal 1-jarige individuen. In 1976 waren er veel meer 1-jarige individuen.

De eerste dagen na aankomst bevonden de vogels zich vrijwel uitsluitend boven water, waar zij in deze tijd van het jaar nog voor een belangrijk deel hun voedsel vonden. Met zonnig weer zagen we ze regelmatig baltsvluchtjes maken, waarbij twee of meer exemplaren onder het roepen van een helder klinkend 'kiko-kiko' achter elkaar aanjoegen.

Wanneer de vogels vanaf begin mei

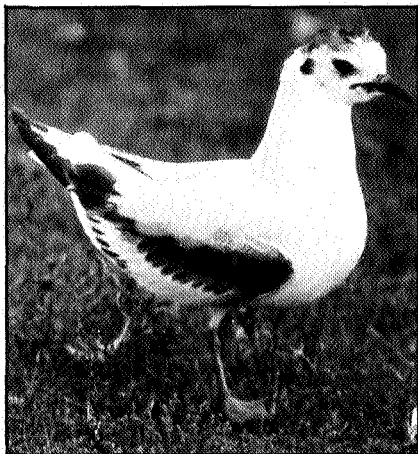

Dwergmeeuwen

regelmatig op het land verschenen bleken de individuen die het volwassen kleeid droegen vrijwel allen gepaard te zijn. Bij voorkeur hielden de dwergmeeuwen zich op aan de rand van een bestaande kokmeeuwenkolonie in gebieden met een spaarzame begroeiing. Soms waren er in de nabijheid ook broedende visdiefjes, noordse sterns en kluten aanwezig. Hoewel er vanaf het moment waarop de dwergmeeuwen zich aan land begaven sprake was van een duidelijke voorkeur voor bepaalde gebieden die later het koloniegebied bleken te zijn, was het opmerkelijk dat de vogels zich in dit gebied steeds in losse groepjes ophielden en niet direct een broed-territorium betrokken zoals kokmeeuwen en visdiefjes dat plegen te doen. Van territoriaal gedrag was bij de dwergmeeuwen pas sprake, enkele dagen voordat het eerste ei gelegd werd.

In alle waarnemingsjaren begonnen de meeste dwergmeeuwen tussen 20 en 30 mei

met eileggen. De meeste nesten bevatten 3 eieren, maar nesten met 2 eieren kwamen ook regelmatig voor. Tot het moment van eileggen werden de dwergmeeuwen regelmatig door ons bestudeerd. Daarna bezochten wij ze minder vaak, om verstoring tijdens het broeden tot een minimum te beperken. Dit had tot gevolg, dat wij geen nauwkeurige cijfers over het broedverloop konden verzamelen. Wel beschikken wij over een goede indruk van de aantallen eieren en jongen die verloren gingen. Steeds ging naar schatting 15 tot 25% van de eieren tijdens het broeden verloren. Dit is in vergelijking met de situatie bij andere meeuwesoorten en bij sterns zeker geen opvallend hoog percentage. Opvallend hoog was wel het percentage eieren dat, ondanks voldoende lang bebroed te zijn, niet uitkwam. In 1977 schatten wij dit aantal zelfs op 10 tot 20%. Het meest opmerkelijke was echter dat de jongen enkele dagen na het uitkomen steeds spoorloos verdwenen.

Nooit zagen wij jongen die ouder waren dan een week en het is vrijwel zeker dat in het Lauwersmeergebied in 1975, 1976 en 1977 geen enkele jonge dwergmeeuw is uitgevlogen. Aanvankelijk dachten wij aan de mogelijkheid, dat de dwergmeeuwjongen zich misschien lopend over grote afstand verplaatsten. Sommige kolonies waren echter op kleine eilandjes gelegen en het was onmogelijk dat de jonge dwergmeeuwen die zwemmend zouden verlaten. Omdat wij ook geen dode jongen in de kolonie aantroffen, leek het aannemelijk dat roofdieren verantwoordelijk waren voor het verdwijnen van de jonge dwergmeeuwen.

Ratten en andere roofdieren

In het voorjaar van 1972 was het ons reeds opgevallen, dat er in het Lauwersmeergebied op verschillende plaatsen holen, uitwerpselen en pootafdrukken van ratten te zien waren. De eerste aanwijzingen dat deze ratten in de vogelkolonies op roof uitgingen kregen wij uit een kokmeeuwenkolonie die gevestigd was op een eilandje in het Dokkumerdiep. Begin mei, toen er op dit eiland honderden nesten met eieren waren, verlieten plotseling alle meeuwen dit broedgebied. Toen wij ter plaatse een onderzoek instelden, vonden wij enkele door ratten aangevreten dode kokmeeuwen. Bovendien bleek, dat vrijwel alle eieren uit de kolonie verdwenen waren. Bij het openleggen van één rattehol werden de resten van 60 tot 80 meeuweeieren gevonden. In hetzelfde jaar kwamen op een andere plaats 400 paar kokmeeuwen, 40 paar visdiefjes, 10 paar kluten, 6 paar noordse sterns en 1 paartje dwergmeeuwen tot broeden. Van al deze vogels was het broedsucces uitzonderlijk gering. Bij de kokmeeuw werden hooguit enkele tientallen jongen grootgebracht, terwijl de andere broedvogels allen hun eieren

verloren voordat ze uitkwamen. In enkele gevallen waren wij vanuit de schuilhut getuige hoe bruine kiekendieven, zilvermeeuwen en blauwe reigers eieren en jongen uit de kokmeeuwkolonie roofden. Ook zagen wij

Kokmeeuwen

een enkele maal hoe kokmeeuwen een ei roofden uit een visdiefnest. De meeste eieren en jongen verdwenen echter zonder dat wij er getuige van waren. Toen wij echter aan het eind van het broedseizoen de vegetatie in de omgeving van de broedplaats doorzochten vonden wij in de buurt van enkele ratteholen

tientallen eidoppen en jonge vogels op hoopjes bijeengesleept. Ook in deze kolonie hadden de ratten hun desastreuze werk gedaan.

In 1976 en 1977 werd eveneens in verschillende kokmeeuwkolonies omvangrijke roof van eieren en jonge vogels door ratten

vastgesteld en het lijkt mogelijk dat ook de dwergmeeuwen van de aanwezigheid van deze ratten schade hebben ondervonden. Vaak broedden de dwergmeeuwen echter op plaatsen waar in het geheel geen ratten gesignaleerd werden en waar hun naaste burens, de kokmeeuwen en de visdiefjes, hun jongen met succes grootbrachten. Het verdwijnen van de jonge dwergmeeuwen moest daarom in de meeste gevallen aan andere oorzaken worden toegeschreven en wij hadden sterke vermoedens dat hieraan vooral hun naaste burens, de kokmeeuwen, debet waren. In alle gevallen waarin wij iets zagen van het verdwijnen van de dwergmeeuwen-kuikens waren er namelijk rovende kokmeeuwen in het spel.

Zo zagen wij in 1975 dat een ei en een pasgeboren kuiken door kokmeeuwen geroofd werden. Aanvankelijk hechtten wij hieraan weinig betekenis, maar in 1976 zagen wij wederom, dat een drietal kleine jongen door kokmeeuwen werd opgegeten. Opvallend was in dat jaar het gemak waarmee de kokmeeuwen hun slag sloegen. Wanneer een dwergmeeuw van zijn nest opvloog om zijn belager te verjagen, nam deze bliksemsnel zijn kans waar, dook omlaag, en greep snel een onbeschermde kuiken uit het nest. Omdat het gedrag van de rovende kokmeeuwen in alle gevallen hetzelfde was, kregen wij het vermoeden dat er in 1976 sprake was van slechts één kokmeeuw die zich in het roven van jonge dwergmeeuwen gespecialiseerd had. Dat bepaalde individuen onder de kokmeeuwen inderdaad een dergelijk specialisme kunnen ontwikkelen bleek, toen wij tijdens een bezoek aan een grote meeuwenkolonie bij een bepaald kokmeeuwnest een groot aantal braakballen vonden die de resten bevatten van ruim 40 jonge steltlopers, waaronder meer dan 30 kluten. Bij andere kokmeeuwnesten in

dezelfde kolonie werd niets van dien aard gevonden.

Zowel in 1975 als in 1976 werd door ons maar erg weinig in de dwergmeeuwkolonies waargenomen. Toch zagen wij een aantal malen dat kokmeeuwen iets bij de dwergmeeuwen roofden. Dit maakt het waarschijnlijk, dat het ontbreken van enig broedsucces bij de dwergmeeuwen vrijwel geheel door rovende kokmeeuwen is veroorzaakt.

Uiteindelijk rijst de vraag, waarom de dwergmeeuwen zich in het Lauwersmeer vestigden in een voor hen ogenschijnlijk zo ongunstige situatie. Op het eerste gezicht lijkt het broeden in de omgeving van kokmeeuwen een nadelige zaak. Daarmee in tegenstelling lijkt het feit, dat het de dwergmeeuwen zelf zijn, die zich steeds weer bij kokmeeuwen vestigen. Wat is hier aan de hand?

Onderzoekingen aan andere vogelsoorten, waaronder de grote stern, hebben aangetoond dat het broeden bij kokmeeuwen weliswaar betekent dat er af en toe een ei of een kuiken door deze burens geroofd wordt, maar dat de kokmeeuwen ook een belangrijke bescherming bieden tegen andere roofvijanden. Voor de grote stern blijken de voordelen van het broeden in de omgeving van kokmeeuwen duidelijk groter dan de nadelen. Voor dwergmeeuwen lijkt het aannemelijk dat er eveneens een belangrijke bescherming uitgaat van de felle wijze waarop kokmeeuwen rovende kiekendieven, zilverbreeuwen en hermelijntjes uit het gemeenschappelijke koloniegebied verjagen. Dat in ons geval de dwergmeeuwen zo slecht tegen rovende kokmeeuwen waren opgewassen lijkt echter een vreemde zaak. Het is mogelijk, dat de oorzaak hiervan gezocht moet worden in de nogal jeugdige samenstelling van de dwergmeeuwpopulatie die het Lauwersmeer

Dwergmeeuw

bevolkt.

Bestudering van het verenkleed van de broedende dwergmeeuwen heeft aan het licht gebracht dat vrijwel alle wijfjes, en mogelijk ook een gedeelte van de mannetjes, 2 jaar oude vogels zijn. Het is vrijwel zeker dat deze vogels voor het eerst tot broeden komen. Voor een aantal meeuwen- en sternsoorten is aangetoond, dat individuen die voor het eerst broeden over het algemeen maar weinig jongen grootbrengen. Meestal leggen zij relatief weinig eieren, broeden laat in het seizoen en verzorgen eieren en jongen slecht. Ook verdedigen zij hun broedsel minder efficiënt tegen roofvijanden dan oudere en meer ervaren soortgenoten dat doen. Indien hetzelfde voor de nogal jeugdige dwergmeeuwen geldt die in het Lauwersmeer broeden – het relatief grote aantal onvruchtbare eieren is hiervoor onder andere een aanwijzing – dan zullen we eerst op meer ervaren broedvogels moeten wachten, alvorens er in dit gebied met succes jonge dwergmeeuwen kunnen worden grootgebracht. ■■

Dr. J. Veen is als bioloog werkzaam op het Zoologisch laboratorium van de RU te Groningen.